

ETERON

2-3 ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

1 - Μια αντιφατική κοινωνία που αναζητά ένα πιο δίκαιο μέλλον

Του Πέτρου Ιωαννίδη

6-7 ΑΝΑΛΥΣΗ

2 - Μεταξύ νεοφιλελευθερισμού και κράτους: η αμφίρροπη ταυτότητα των Ελλήνων

Του Γεράσιμου Μοσχονά

8 ΣΧΟΛΙΟ

3 - «Ποιος αλήθεια είμαι εγώ και που πάω»: μια ενδιαφέρουσα χαρτογράφηση του κοινωνικού σώματος στην Ελλάδα

Της Ξένιας Χρυσοχού

4 - Οικονομικές ανισότητες και κοινή γνώμη στην Ελλάδα

Των Δημήτρη Παπαδημητρίου & Kevin Featherstone

ΕΡΕΥΝΑ

→ Το Eteron-Ινστιτούτο για την Έρευνα και την Κοινωνική Αλλαγή είναι ένας νέος οργανισμός που έχει σκοπό να συμβάλει στην παραγωγή γνώσης, την ανάλυση ιδεών και πολιτικών, αλλά και την ενδυνάμωση των πολιτών. Έχοντας ως βασική πεποίθηση ότι εκείνο που απουσιάζει σήμερα στην πολιτική είναι οι νέες ιδέες, τα νέα επιχειρήματα, αλλά κυρίως ένας δημόσιος χώρος συζήτησης, εμπάθυνας και –φυσικά– αντιπαράθεσης για τα παραπάνω, θέλουμε να συντείνουμε στην κάλυψη αυτού του κενού.

Το Eteron ξεκινάει τη λειτουργία του με τρία project: α) για τη στεγαστική επισφάλεια που έχει προκύψει από τις αυξήσεις των ενοικίων στις πόλεις, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, β) για τη λεγόμενη generation Z (σε αδρές γραμμές, ηλικίες 17-25 ετών) και γ) σχετικά με την αναζήτηση ενός παραδείγματος οικονομικής δικαιοσύνης.

Η έρευνα που έγινε για λογαριασμό του Eteron από την aboutreople, με την επιστημονική επιμέλεια του καθηγητή πολιτικής επιστήμης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Γεράσιμου Μοσχονά, εντάσσεται στο τρίτο project, σηματοδοτώντας στην ουσία την εκκίνησή του. Πρόκειται για ένα project που έχει στόχο να θέσει ερωτήματα σχετικά με την οικονομική πολιτική και τις επιπτώσεις της σε ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, ανάπτυξης και διανομής του εισοδήματος. Κυρίως όμως θέλουμε να συμβάλουμε στη δημιουργία νέων ιδεών και νέων προτάσεων πολιτικής, που θα πατάνε στις ανάγκες της κοινωνίας, μέσα σε έναν κόσμο που μετασχηματίζεται με ραγδαίους ρυθμούς. Γιατί όμως ξεκινάμε με μια ποσοτική έρευνα για τη στάση της κοινής γνώμης απέναντι σε πολιτικές, αξίες και κοσμοθεωρίες; Επειδή

ακριβώς θέλουμε να κατανοήσουμε με τρόπο εμπειρισταωμένο και αμερόληπτο το πώς διαμορφώνονται οι στάσεις του πληθυσμού απέναντι σε κρίσιμα ερωτήματα που πλαισιώνουν τη δημόσια πολιτική. Πολλές φορές, αυτές οι στάσεις θεωρούνται αυτονόητες. Δεν θα έπρεπε όμως, καθώς, στην ουσία, συχνά προδικάζουμε και εξηγούμε τη συμπεριφορά της κοινής γνώμης με βάση τις δικές μας αντιλήψεις, που πηγάζουν από τον δικό μας περίγυρο.

Επιπλέον, οι στάσεις και οι απόψεις των ανθρώπων δεν είναι στατικές, αλλά επηρεάζονται από πολλούς και περίπλοκους παράγοντες. Έχοντας στην πλάτη μία δεκαετία οικονομικής κρίσης στη χώρα, που άλλαξε όλα όσα γνωρίζαμε ως το 2010, αλλά και μία διετία πανδημίας, θέλουμε να μελετήσουμε κατά πόσο μεταβλήθηκαν οι στάσεις και προς ποια κατεύθυνση.

Με την έρευνα αυτή ανά χείρας, θεωρούμε, ως Eteron, ότι αποκτάμε καλύτερη αντίληψη και γνώση για το πώς σκέφτεται η κοινωνία. Και αυτή τη γνώση θέλουμε να τη μοιραστούμε με την κοινωνία, όχι ως κάτι το μονολιθικό, αλλά μέσα σε μια διαδικασία όπου θα συζητηθεί και θα αναλυθεί από πολλές και διαφορετικές οπτικές γωνίες.

Στην ιστοσελίδα του Ινστιτούτου μας (eteron.org) θα βρείτε εκτενείς παρουσιάσεις και αναλύσεις της συγκεκριμένης έρευνας, από ανθρώπους που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα επιστημονικών πεδίων και έχουν διαφορετικές απόψεις – και αυτό πιστεύουμε ότι συνιστά ουσιαστικό πλούτο.

Γαβριήλ Σακελλαρίδης

Διευθυντής του Eteron - Ινστιτούτο για την Έρευνα και την Κοινωνική Αλλαγή

ΤΙ ΠΙΣΤΕΥΟΥΜΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΑΝΔΗΜΙΑ; ΜΙΚΤΕΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΕΙΣ, ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ ΣΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

1 – ΜΙΑ ΑΝΤΙΦΑΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΠΟΥ ΑΝΑΖΗΤΑ ΕΝΑ ΠΙΟ

ΔΙΚΑΙΟ

Πέτρος Ιωαννίδης

Πολιτικός αναλυτής
της aboutpeople

Το ένθετο σχετικά με τις αντιλήψεις των πολιτών για την οικονομία που δημοσιεύεται στην *Εφημερίδα των Συντακτών* της 19ης Φεβρουαρίου 2022, σχεδιάστηκε και διαμορφώθηκε από το Eteron - Ινστιτούτο για την Έρευνα και την Κοινωνική Αλλαγή. Αποτελεί μια συνοπτική παρουσίαση της μεγάλης έρευνας που διεξήγαγε η *aboutpeople* με επιστημονικό υπεύθυνο τον Γεράσιμο Μοσχονά, για λογαριασμό του Eteron. Η έρευνα εντάσσεται στο project του Eteron «Οικονομική Δικαιοσύνη: Ένα νέο παράδειγμα». Τον συντονισμό της έκδοσης είχε ο Γιάννης Αλμπάνης και την επιμέλεια του σχεδιασμού ο Δημήτρης Παπάζογλου (DpS Athens). Οι εκτεταμένες εκδοχές των κειμένων του ενθέτου είναι διαθέσιμες στην ιστοσελίδα: eteron.org

Το Eteron - Ινστιτούτο για την Έρευνα και την Κοινωνική Αλλαγή είναι ένας νέος, μη κερδοσκοπικός οργανισμός με σκοπό την παραγωγή γνώσης μέσα από τεκμηριωμένες έρευνες και αναλύσεις, τη συμβολή στην ενδυνάμωση των πολιτών και την προαγωγή των συνεργασιών.

→ Η παρούσα έρευνα διεξήχθη για λογαριασμό του Eteron από την *aboutpeople* ΑΕ τον Δεκέμβριο του 2021. Το συνολικό δείγμα ήταν 1.659 άτομα, ηλικίας 17 ετών και άνω. Τα 1.220 από αυτά απάντησαν σε ηλεκτρονικές συνεντεύξεις μέσω διαδικτύου και τα 439 μέσω τηλεφωνικών συνεντεύξεων, που πραγματοποιήθηκαν από τη Μονάδα ερευνών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Η έρευνα αποτελεί μια προσπάθεια χαρτογράφησης της ελληνικής κοινωνίας και καλύπτει ένα πολύ ευρύ πεδίο θεματολογίας: το κράτος, οι θεσμοί, οι αξίες, η δικαιοσύνη, ο δημόσιος τομέας και κυρίως η οικονομία αποτελούν τα βασικά αντικείμενά της. Στόχος μας δεν ήταν να πραγματοποιήσουμε μια κλασική δημοσκοπήση που να καταγράφει τον αντίκτυπο της συγκυρίας, αλλά να αποκτήσουμε μια όσο το δυνατόν μεγαλύτερη και σε βάθος εικόνα για τις αξίες/προτιμήσεις των ερωτώμενων σχετικά με τα παραπάνω ζητήματα.

Για τον λόγο αυτό συμπεριλάβαμε 130 μεταβλητές, η ανάλυση των οποίων μας δίνει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε καλύτερα το πώς σκέφτονται οι πολίτες.

1 – Πολιτική και ιδεολογία: Αντιφατική κοινωνία με προοδευτικό πρόσημο

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα κομμάτια της έρευνας είναι η αξιολόγηση, ως θετικών ή αρνητικών, συγκεκριμένων λέξεων που έχουν να κάνουν με την πολιτική και την ιδεολογία.

Τα ευρήματα είναι σε κάποια σημεία αντιφατικά, αλλά τελικά συνθέτουν το γενικό προφίλ του μέσου πολίτη. Έτσι, για παράδειγμα, ενώ η ανταγωνιστικότητα συγκεντρώνει 71,9% θετικές γνώμες και η οικονομία της αγοράς 55,9%, οι ιδιωτικοποιήσεις λαμβάνουν μόνο 36,4%, ο νεοφιλελευθερισμός 30,7% και ο καπιταλισμός 24,1%. Όσον αφορά τα αμιγώς πολιτικά, το Κέντρο συγκεντρώνει 61,8%, η Αριστερά 39,4%, η Δεξιά 25,7%, η Ριζοσπαστική Αριστερά 20,3% και η Ακροδεξιά 4,2%, ενώ ο σοσιαλισμός 59,1%, η σοσιαλδημοκρατία 52,1%, ο φιλελευθερισμός 46,2%, ο καπιταλισμός 24,1% και ο κομμουνισμός 19,2%. Στην κορυφή αυτής της λίστας βρίσκονται η οικολογία με 82,4%, η ανταγωνιστικότητα με

71,9% και τα κοινωνικά κινήματα με 63,3%, ενώ στην «ουρά» η Ακροδεξιά με 4,2%, ο λαϊκισμός με 8,5% και ο εθνικισμός με 17,9%. Την Κεντροαριστερά/Αριστερά (ΚΑ) την εμπιστεύονται οι περισσότεροι για να προωθήσει τη μείωση των οικονομικών ανισοτήτων (42,8% ΚΑ – 17,7% ΚΔ), το δίκαιο συνταξιοδοτικό σύστημα (37,9% ΚΑ – 20% ΚΔ), τη φορολογική δικαιοσύνη (35,3% ΚΑ – 19,8% ΚΔ), την αποτελεσματικότητα του δημόσιου τομέα (32,4% ΚΑ – 26,9% ΚΔ) και τη μείωση του δημόσιου χρέους (28,6% ΚΑ – 26,6% ΚΔ).

Από την άλλη, την Κεντροδεξιά/Δεξιά (ΚΔ) την εμπιστεύονται οι περισσότεροι όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων (36,8% ΚΔ – 22,1% ΚΑ) και τη στήριξη των νέων επιχειρήσεων (31% ΚΔ – 29,3% ΚΑ).

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται άλλωστε και από τα αποτελέσματα των εκλογών του 2019, όπου έχουμε πλειοψηφία των μη δεξιών κομμάτων, όπως είχε επισημάνει ο καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Γεράσιμος Μοσχονάς, στην ημερίδα της *aboutpeople* «ΝΔ, ΣΥΡΙΖΑ: Ανταγωνισμός, Φυσιογνωμία, Προοπτικές», τον Απρίλιο του 2021. Σημειώνεται ότι, σε όλες τις ερωτήσεις, τουλάχιστον 3 στους 10 ερωτώμενους δηλώνουν ότι δεν εμπιστεύονται ούτε την Κεντροαριστερά/Αριστερά, ούτε και την Κεντροδεξιά/Δεξιά.

2 – Ποιος παράγει πλούτο; Μοιράζεται δίκαια;

Σχεδόν τριχοτομημένη εμφανίζεται η κοινωνία στο ερώτημα ποια κοινωνική ομάδα δημιουργεί κυρίως τον πλούτο: 36,4% απαντά κυρίως οι επιχειρηματίες, 29,7% κυρίως οι εργαζόμενοι και 31,8% και οι δύο το ίδιο. Διαφοροποιήσεις παρατηρούμε ανάλογα με την ηλικία και την υποκειμενική ταξική αντίληψη των ερωτώμενων, καθώς και με τη θέση τους στην απασχόληση αλλά και την πολιτική τους αυτοτοποθέτηση. Ωστόσο, ξεκάθαρη είναι η άποψη των πολιτών για το αν ο πλούτος κατανέμεται δίκαια μεταξύ επιχειρηματιών και εργαζομένων, καθώς το 84,7% θεωρεί ότι ευνοούνται οι επιχειρηματίες και αφήνουν ελάχιστα στους εργαζόμενους.

→

ΜΕΛΛΟΝ

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από την aboutpeople.

Αριθμός Μητρώου Ε.Σ.Ρ.: 58

Η aboutpeople είναι μέλος της ESOMAR και τηρεί διεθνείς κώδικες δεοντολογίας για τη διεξαγωγή και δημοσιοποίηση ερευνών κοινής γνώμης

ΕΝΤΟΛΕΑΣ

ETERON-Ινστιτούτο για την Έρευνα και την Κοινωνική Αλλαγή

ΜΕΓΕΘΟΣ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

1659 άτομα ηλικίας 17 ετών και άνω

ΧΡΟΝΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ

4 έως 9 Δεκεμβρίου 2021

ΠΕΡΙΟΧΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ

Πανελλαδική κάλυψη

ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑΣ

1. Τηλεφωνικές συνεντεύξεις: απλή τυχαία δειγματοληψία
2. Ηλεκτρονικές συνεντεύξεις: χρήση panel και διαφήμιση στα social media

ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

1220 ηλεκτρονικές συνεντεύξεις μέσω διαδικτύου και 439 τηλεφωνικές συνεντεύξεις βάσει ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου (CATI) που πραγματοποιήθηκαν από τη Μονάδα Ερευνών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας

ΣΤΑΘΜΙΣΕΙΣ

Τα αποτελέσματα της έρευνας σταθμίστηκαν με βάση το φύλο και την ηλικία

ΜΕΓΙΣΤΟ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟ ΣΦΑΛΜΑ

+ 2,5%

Έρευνα σελ. 4-5

3 – Κρατική στήριξη στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις

Οι πολίτες πιστεύουν σε ποσοστό 69,4% ότι το κράτος θα πρέπει να στηρίξει κυρίως τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, γιατί αυτές υποστηρίζουν την ελληνική οικογένεια. Το 4% απαντά «τις μεγάλες επιχειρήσεις για να γίνουν μεγαλύτερες και να επιβληθούν στον διεθνή ανταγωνισμό» και το 22,7% «ούτε τις μεν ούτε τις δε, να στηρίξει τους εργαζόμενους». Ταυτόχρονα, 8 στους 10 ερωτώμενους (81%) θεωρούν ότι το δικαίωμα στην απεργία είναι ιερό.

4 – Κράτος ή αγορά; Προς μια σοσιαλ-φιλελεύθερη οικονομία

Το 52,7% θεωρεί καλύτερο ένα οικονομικό σύστημα που βασίζεται περισσότερο στην ελεύθερη αγορά, ενώ το 33,3% τάσσεται υπέρ ενός συστήματος που στηρίζεται κυρίως στον κεντρικό σχεδιασμό. Προς επίρρωση του παραπάνω και το «αίτημα» του 78,9% των ερωτώμενων για μείωση φόρων, με στόχο να αναπτυχθούν οι επιχειρήσεις για να κάνουν προσλήψεις και να μειωθεί η ανεργία. Σε αντίθεση, το 15,4% θέλει να αυξηθούν τα φορολογικά έσοδα, με στόχο να βελτιωθούν οι δημόσιες υπηρεσίες και το κοινωνικό κράτος και να μειωθούν οι ανισότητες, ενώ το 43,7% πιστεύει ότι η φορολογία πρέπει να είναι χαμηλή, έστω και αν υπάρχει λιγότερη κρατική μέριμνα, και το 38,4% ότι χρειάζεται υψηλή φορολογία, προκειμένου να έχουμε ένα ισχυρό κράτος πρόνοιας για όλους.

Την ίδια στιγμή όμως, το 44,8% εκτιμά ότι το κράτος δεν παρεμβαίνει αρκετά και επιτρέπει στον ιδιωτικό τομέα να δρα ασύδοτος, ενώ το 41% πιστεύει ότι το κράτος παρεμβαίνει υπερβολικά και δεν επιτρέπει στον ιδιωτικό τομέα να δημιουργήσει πλούτο και θέσεις εργασίας. Στην ερώτηση, τέλος, για το τι κράτος/δημόσιο τομέα έχει ανάγκη η χώρα, το 39,6% θέλει βελτίωσή του χωρίς να μεγαλώσει ή να μικρύνει, το 33,6% προτιμά να μικρύνει και το 19,6% να μεγαλώσει.

5 – Βασικά αγαθά και υπηρεσίες: κυρίως αρμοδιότητα του Δημοσίου

Κυρίως αρμοδιότητα του Δημοσίου θα πρέπει να είναι η παιδεία (90,2%), η υγεία (87,8%), οι συντάξεις (86,1%), η ύδρευση (84,2%), η ενέργεια (69,5%), οι μεταφορές (69,2%) και το τραπεζικό σύστημα (51,6%). Σε αυτή την ερώτηση το κλειδί είναι η λέξη «κυρίως», και οι απαντήσεις των πολιτών μάς δείχνουν ότι, αν και τάσσονται υπέρ της οικονομίας της αγοράς, θεωρούν πως σειρά –πρωτίστως βασικών– αγαθών και υπηρεσιών θα πρέπει να βρίσκονται και υπό την κρατική αιγίδα. Το ότι η λέξη «κυρίως» είναι το κλειδί φαίνεται και από το ότι, όσον αφορά στην παιδεία, το 49,2% συμφωνεί με την ίδρυση μη κρατικών πανεπιστημίων, ενώ το 46,7% διαφωνεί.

6 – Ισχυρή αντι-νεοφιλελεύθερη προσέγγιση στη θεωρία...

Το 71,1% προτιμά να ενισχυθεί στο μέλλον η συνεργασία των πολιτών, η συλλογικότητα και η αλληλεγγύη, ενώ το 24% θέλει ενίσχυση της ατομικής προσπάθειας, της αυτονομίας των πολιτών και μείωση της εξάρτησής τους από το κράτος. Παράλληλα, το 53,3% πιστεύει ότι η ελευθερία του ατόμου προϋποθέτει την απελευθέρωση από τη φτώχεια, ισχυρή κοινωνική προστασία και ένα κράτος που να περιορίζει τον ρόλο των αγορών, ενώ το 35,6% θεωρεί ότι η ελευθερία του ανθρώ-

που προϋποθέτει ελεύθερες αγορές, ιδιωτική πρωτοβουλία και ένα κράτος που να παρεμβαίνει ελάχιστα στην οικονομία. Σημαντικό επίσης είναι ότι το 62,5% θεωρεί πως οι οικονομικές ανισότητες δεν συνδέονται με τη βαθύτερη φύση του ανθρώπου, αλλά με το οικονομικό και το πολιτικό σύστημα το οποίο τις προκαλεί, ενώ το 28,5% εκτιμά ότι οι οικονομικές ανισότητες είναι φυσικές, γιατί ανταποκρίνονται στην ανθρώπινη φύση. Τέλος, και στο θέμα της εργασίας παρατηρούμε ότι το 62,7% πιστεύει πως οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης κάνουν κακό στην οικονομία γιατί δημιουργούν ανασφάλεια στους εργαζόμενους, με αποτέλεσμα να καταναλώνουν λιγότερο.

...αλλά μεικτή προσέγγιση στην πράξη

Ενώ το πρόσημο στις παραπάνω «θεωρητικές» ερωτήσεις είναι σαφώς αντι-νεοφιλελεύθερο, όταν οι ερωτώμενοι καλούνται να απαντήσουν επί συγκεκριμένων πρακτικών ζητημάτων η εικόνα θολώνει. Ενδεικτικά, βλέπουμε ότι το 88,5% θεωρεί πως το φορολογικό βάρος στην Ελλάδα το σηκώνουν κυρίως οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι, το 83,7% ότι «είναι ωραία τα λόγια περί ισότητας αλλά οι άνθρωποι που προσπαθούν περισσότερο πρέπει να ανταμείβονται και περισσότερο», το 83,2% ζητά να αυξηθούν οι φόροι στους πλούσιους για να ενισχυθούν οι πιο αδύναμοι, το 63,4% δεν πιστεύει ότι είναι σωστό να πληρώνει η μεσαία τάξη τα επιδόματα αλληλεγγύης στους φτωχούς. Παράλληλα, ενώ το 61,8% πιστεύει πως το κράτος πρέπει να αυξήσει τη διάρκεια και το ποσό των επιδομάτων ανεργίας, το 50,6% απαντά ότι όταν το κράτος δίνει πολλά επιδόματα μαθαίνει τους πολίτες να μην προσπαθούν και το 45,1% ότι οι άνεργοι θα μπορούσαν να βρουν δουλειά εάν το επιθυμούσαν πραγματικά.

7 – Αίτημα για πιο αποτελεσματικό Δημόσιο – Προνομιούχοι οι δημόσιοι υπάλληλοι

Τρεις στους τέσσερις ερωτώμενους πιστεύουν ότι ο δημόσιος τομέας μπορεί να γίνει αποτελεσματικός, ενώ το 21,9% θεωρεί ότι από τη φύση του δεν θα μπορέσει ποτέ. Παράλληλα, το 63,4% δηλώνει ότι πιθανή κατάργηση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων θα βοηθήσει να βελτιωθεί η ποιότητα υπηρεσιών του Δημοσίου, ενώ το 66,2% θεωρεί τους δημόσιους υπαλλήλους προνομιούχους γιατί έχουν ασφάλεια εργασίας και λαμβάνουν υψηλούς μισθούς. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μόνοι που διαφωνούν με τα παραπάνω είναι οι ίδιοι οι δημόσιοι υπάλληλοι.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

→ Η ελληνική κοινωνία είναι μια αντιφατική κοινωνία που αναζητά ένα πιο δίκαιο μέλλον. Μια κοινωνία στην οποία συνυπάρχουν απόψεις προοδευτικές και συντηρητικές, κρατικιστικές και αντι-κρατικιστικές, νεοφιλελεύθερες και αντι-νεοφιλελεύθερες. Ταυτόχρονα, είναι μια κοινωνία, η οποία, μέσα στις αντιφάσεις της, χαρακτηρίζεται από ισχυρό πραγματισμό και, σε κάποιο βαθμό, από έναν ιδιότυπο «κυνισμό». Δεν είναι δογματική και αποζητά ένα μείγμα πολιτικών –ανεξαρτήτως ιδεολογικής προέλευσης– το οποίο, κατά τη γνώμη των ερωτώμενων, θα βελτιώσει τις συνθήκες ζωής των πολιτών σε ατομικό επίπεδο, αλλά παράλληλα θα απαντά και στο αίτημα για μια πιο δίκαιη χώρα. ●

1. Για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις θα ήθελα να μου πείτε αν αντιπροσωπεύει για σας κάτι καλό ή κακό: Καλό Κακό ΔΓ / ΔΑ

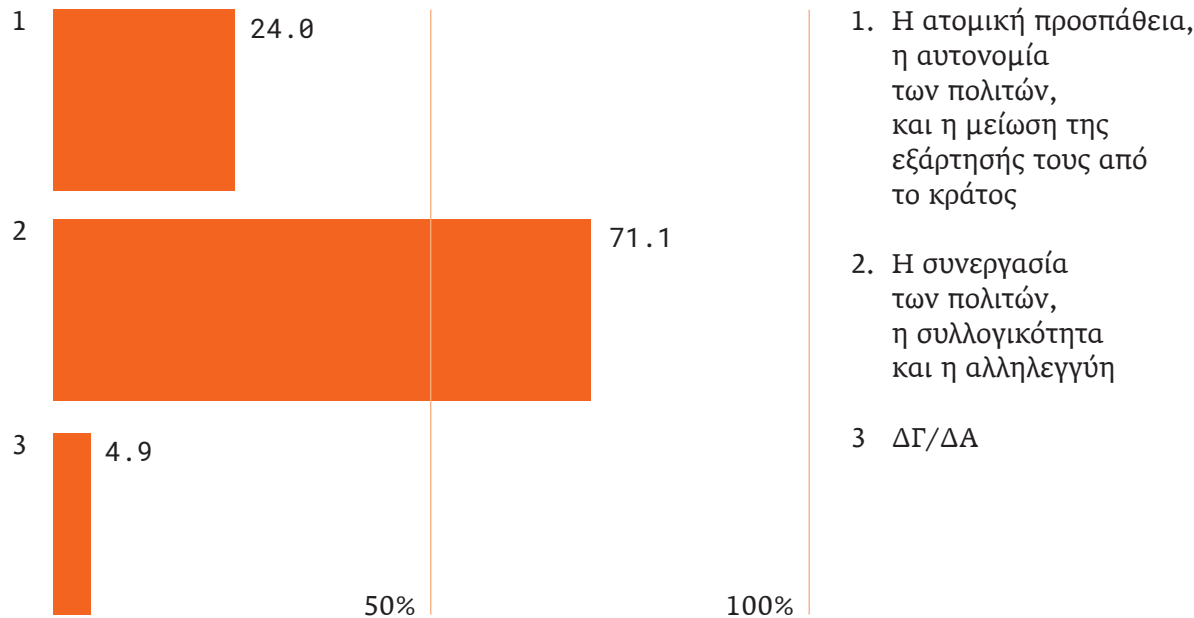
Οικολογία		82.4	10.8	6.8
Ανταγωνιστικότητα		71.9	20.5	7.6
Κοινωνικά κινήματα		63.3	21.6	15.1
Κέντρο		61.8	24.2	14
Ευρωπαϊκή Ένωση		61.4	28.6	10
Σοσιαλισμός		59.1	27.2	13.7
Οικονομία της Αγοράς		55.9	30	14.1
Μετριοπάθεια		53.8	33.7	12.5
Σοσιαλδημοκρατία		52.1	31.2	16.7
Φιλελευθερισμός		46.2	38.4	15.4
Συνδικαλισμός		40.2	46.7	13.1
Αριστερά		39.4	47.7	12.9
Ιδιωτικοποιήσεις		36.4	52.9	10.7
Νεοφιλελευθερισμός		30.7	50.1	19.2
Παγκοσμιοποίηση		28.3	58.3	13.4
Δεξιά		25.7	59.8	14.5
Καπιταλισμός		24.1	60.3	15.6
Ριζοσπαστική Αριστερά		20.3	63.9	15.8
Κομμουνισμός		19.2	66.3	14.5
Εθνικισμός		17.9	71.8	10.3
Λαϊκισμός	8.5		80.6	10.9
Ακροδεξιά	4.2		88.8	7

%

2. Παρακάτω ορισμένες απόψεις για το κράτος και την οικονομία. Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με κάθε μία από αυτές: Συμφωνώ & Μάλλον συμφωνώ Διαφωνώ & Μάλλον διαφωνώ ΔΓ / ΔΑ

Το φορολογικό βάρος στην Ελλάδα το σηκώνουν κυρίως οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι		88.5	8	3.5
Είναι ωραία τα λόγια περί ισότητας αλλά οι άνθρωποι που προσπαθούν περισσότερο πρέπει να ανταμείβονται περισσότερο		83.7	12.4	3.9
Είναι επιβεβλημένο να αυξηθούν οι φόροι στους πλούσιους για να ενισχυθούν οι πιο αδύναμοι		83.2	14	2.8
Η περιβαλλοντική νομοθεσία πρέπει να γίνει πιο αυστηρή, έστω και αν αυτό σημαίνει ότι θα ακυρωθούν μεγάλες επενδύσεις		75.8	19.3	4.9
Δεν είναι σωστό να πληρώνει η μεσαία τάξη τα επιδόματα αλληλεγγύης στους φτωχούς		63.4	32.2	4.4
Το κράτος πρέπει να αυξήσει τη διάρκεια και το ποσό των επιδομάτων ανεργίας		61.8	32.2	6
Χωρίς ισχυρά συνδικάτα/σωματεία δεν υπάρχουν καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας	52.3		40.2	7.5
Όταν το κράτος δίνει πολλά επιδόματα μαθαίνει τους πολίτες να μην προσπαθούν	50.6		45.2	4.2
Όσο περισσότερες επιχειρήσεις έχουν μεγάλα κέρδη τόσο περισσότερο θα ωφεληθεί το σύνολο της κοινωνίας	48.8		44.4	6.8
Οι άνεργοι θα μπορούσαν να βρουν εργασία εάν το επιθυμούσαν πραγματικά	45.1		50.7	4.2

3. Τι από τα παρακάτω θα θέλατε να ενισχυθεί στο μέλλον;

4. Σε ό,τι αφορά τους παρακάτω τομείς ή δραστηριότητες, θεωρείτε ότι στο μέλλον θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του δημόσιου ή κυρίως του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας;

	Κυρίως του δημόσιου τομέα	Κυρίως του ιδιωτικού τομέα	ΔΓ/ΔΑ
Η παιδεία	90.2	7.9	1.9
Η υγεία	87.8	9.4	2.8
Οι συντάξεις	86.1	9.3	4.6
Η ύδρευση	84.2	13.5	2.3
Η ενέργεια (ΔΕΗ κλπ.)	69.5	27.3	3.2
Οι μεταφορές (λεωφορεία, μετρό, τραίνα)	69.2	28.6	2.2
Το τραπεζικό σύστημα	51.6	39.8	8.6
Οι αεροπορικές μεταφορές	38.0	56.6	5.4
Η κινητή τηλεφωνία	35.8	58.2	6.0

5. Γενικά, για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της οικονομίας, τι κράτος / δημόσιο τομέα, κατά τη γνώμη σας, έχει ανάγκη η χώρα;

Χρειαζόμαστε τη βελτίωση του κράτους που έχουμε σήμερα, χωρίς ούτε να μεγαλώσει ούτε να μικρύνει

Χρειαζόμαστε καλύτερο και μικρότερο κράτος

Χρειαζόμαστε καλύτερο και μεγαλύτερο κράτος

ΔΓ/ΔΑ

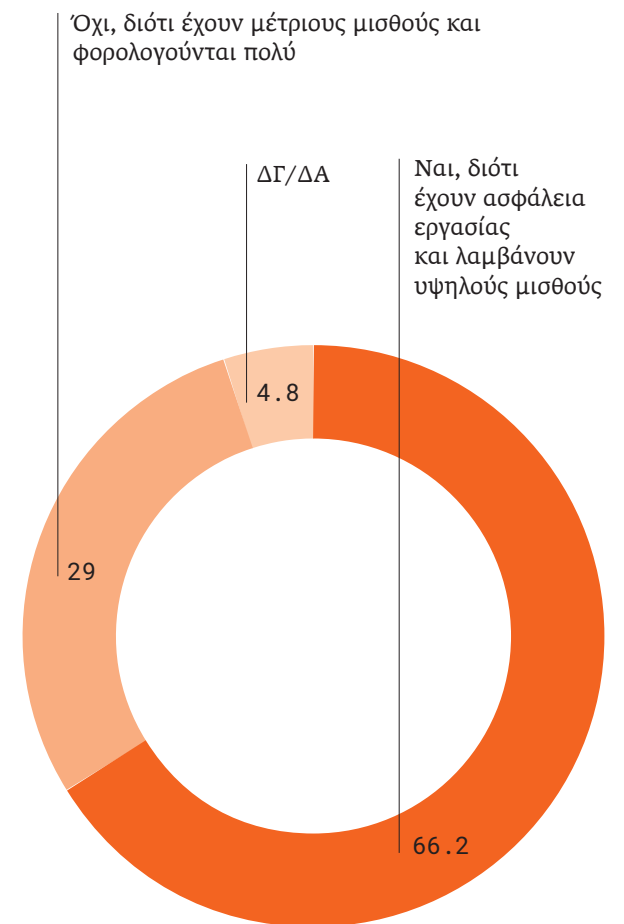
39.6

33.6

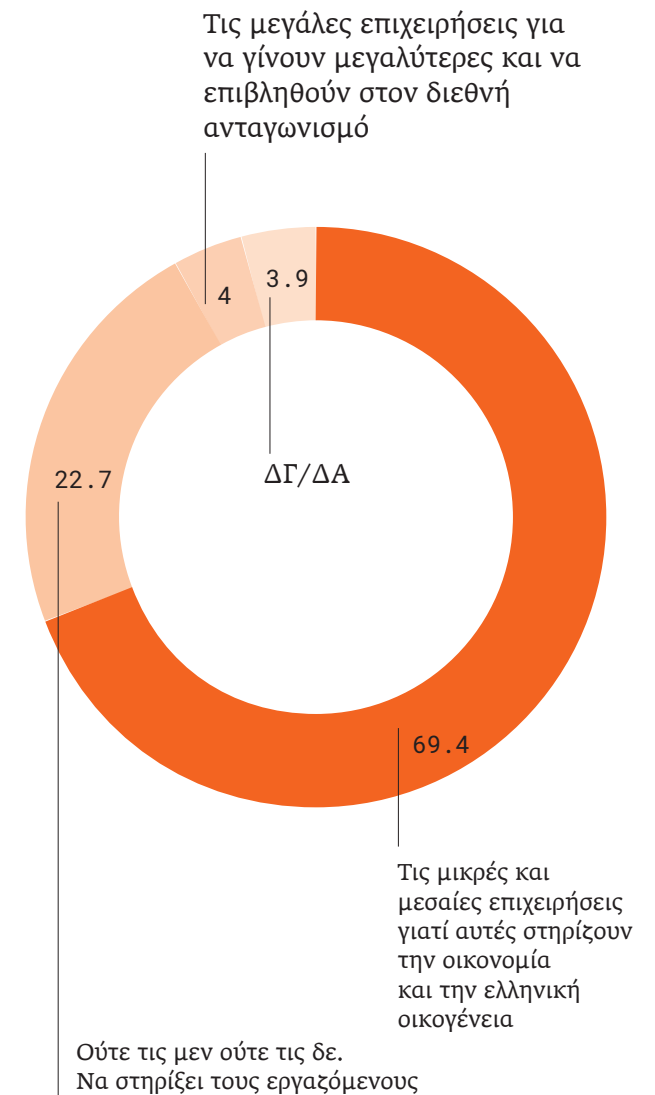
19.6

7.2

6. Θεωρείτε τους δημόσιους υπαλλήλους στην Ελλάδα μια προνομιούχο ομάδα ή όχι;

7. Ποιες επιχειρήσεις πρέπει να στηρίξει το κράτος περισσότερο;

2 – ΜΕΤΑΞΥ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ & ΚΡΑΤΟΥΣ:

Γεράσιμος Μοσχονάς

Καθηγητής συγκριτικής πολιτικής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και επιστημονικός σύμβουλος της παρούσας έρευνας

- 1 Σύνολο (%)
- 2 Αριστερά & Κέντροαριστερά
- 3 Δεξιά & Κεντροδεξιά
- 4 Ψηφοφόροι ΣΥΡΙΖΑ 2019
- 5 Ψηφοφόροι ΝΔ 2019

Η Έρευνα

Η μεγάλη έρευνα του Eteron/aboutpeople εγγράφεται στη μακρά συγκυρία της υγειονομικής και οικονομικής κρίσης που προκάλεσε η πανδημία της Covid-19. Μια σημαντική διάσταση αυτής της μακράς συγκυρίας υπήρξε η γιγάντια παρέμβαση του κράτους, το οποίο ανέλαβε τον σχεδιασμό και την οργάνωση της υγειονομικής προστασίας του πληθυσμού, αλλά και της στήριξης επιχειρήσεων και νοικοκυριών.

Κεντρικός στόχος της έρευνας υπήρξε η καταγραφή των απόψεων των πολιτών στα ζητήματα των οικονομικών προτιμήσεων και των αξιών, με κύρια υπόθεση προς διερεύνηση το ενδεχόμενο ενίσχυσης, λόγω της πανδημίας, των state-oriented («κρατικο-κεντρικών») οικονομικών ιδεών, σε βάρος προτιμήσεων και αξιών προερχόμενων από το υπόδειγμα του οικονομικού φιλελευθερισμού. Παράλληλα, επιχειρήθηκε η αποτύπωση της εικόνας που έχει ο πληθυσμός για τις ανισότητες και τις αδικίες στην ελληνική κοινωνία. Ο σχεδιασμός ωστόσο της έρευνας (εστίαση και εύρος του ερωτηματολογίου, συστοιχίες ερωτήσεων ώστε να επιτυγχάνεται η πολυρισματική προσέγγιση των αντικειμένων διερεύνησης) κατέστησε δυνατή τη χαρτογράφηση, για πρώτη φορά με τόσο ενδελεχή τρόπο, της βασικής δομής προτιμήσεων και αξιών της κοινής γνώμης στα θέματα της οικονομίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Έτσι, έκανε δυνατή την ανασύσταση των κεντρικών και σχετικά σταθερών αξόνων που οργανώνουν την ελληνική οικονομική-πολιτική κουλτούρα στη μακρά διάρκεια.

Η σύντομη ανάλυση που ακολουθεί (σύντομη με κριτήριο το μεγάλο εύρος των δεδομένων που προσφέρει η έρευνα) εστιάζεται στον συσχετισμό ισχύος –και στη δύσκολη και ασταθή ισορροπία– ανάμεσα στις ιδέες του οικονομικού φιλελευθερισμού και του οικονομικού αντι-φιλελευθερισμού. Θα αναλυθούν, αρχικά, ορισμένα από τα θεματικά πεδία κυριαρχίας των σοσιαλδημοκρατικών και αριστερών οικονομικών ιδεών και, κατόπιν, τα πεδία κυριαρχίας του οικονομικού φιλελευθερισμού.

Πίνακας 1

	1	2	3	4	5	
Το φορολογικό βάρος στην Ελλάδα το σηκώνουν κυρίως οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι	88.5	88.7	86.6	93.3	86.9	
Οι δαπάνες για το Εθνικό Σύστημα Υγείας θα πρέπει να αυξηθούν	88.1	92.5	85.1	96.2	83.3	
Ο πλούτος δεν κατανέμεται δίκαια, ευνοούνται οι επιχειρηματίες	84.7	91.9	76.4	93.3	74	
Είναι επιβεβλημένο να αυξηθούν οι φόροι στους πλούσιους, για να ενισχυθούν οι πιο αδύναμοι	83.2	90.7	76.1	91.5	77.5	
Το δικαίωμα στην απεργία είναι ιερό	81.0	92.4	69.3	94.1	68.5	
Να ενισχυθεί στο μέλλον η συνεργασία των πολιτών, η συλλογικότητα και η αλληλεγγύη	71.1	87	57.8	86.5	59.3	
Χωρίς μια κατάλληλη στρατηγική του κράτους ποτέ η Ελλάδα δεν θα γίνει μια οικονομία με ισχυρές εξαγωγές	68.9	79.4	61.2	81	59.2	
Οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης κάνουν κακό στην οικονομία	62.7	79	50.8	80.2	49.7	
Το κράτος πρέπει να αυξήσει τη διάρκεια και το ποσό των επιδομάτων ανεργίας	61.8	75.9	51.9	76.8	49.0	
Ο καπιταλισμός αντιπροσωπεύει κάτι κακό	60.3	82.2	39.3	82.7	38.1	
Η έννοια της ελευθερίας του ατόμου συνδέεται με την απελευθέρωση από την φτώχεια και με ένα κράτος που περιορίζει τις αγορές	53.3	72.9	40.6	71.5	37.7	
Οι ιδιωτικοποιήσεις αντιπροσωπεύουν κάτι κακό	52.9	76.0	31.0	80.8	26.6	
Χωρίς ισχυρά συνδικάτα/σωματεία δεν υπάρχουν καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας	52.3	72.8	36.6	74.7	38.3	
Το κράτος δεν επεμβαίνει αρκετά και επιτρέπει στον ιδιωτικό τομέα να δρα ασύδοτος	44.8	59.9	38.2	59.7	39.7	
Στο μέλλον θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του Δημοσίου	Η παιδεία	90.2	94.8	87.5	95.1	87.7
	Η υγεία	87.7	93.8	83.3	93.7	85.4
	Οι συντάξεις	86.1	92.3	83.3	91.4	82
	Η ύδρευση	84.2	90.7	79.9	91.8	74.2
	Η ενέργεια	69.5	83.3	58.8	84.6	54.8
	Οι μεταφορές	69.2	82.8	58.8	83.3	57.4
	Το τραπεζικό σύστημα	51.6	63.9	41.4	66.8	39

Σοσιαλδημοκρατικές και αριστερές οικονομικές ιδέες: θεματικές με ευρεία απήχηση στην κοινωνία

Σε κεντρικές θεματικές, όπως η αξιολόγη-

ση του καπιταλισμού, η άνιση κατανομή του πλούτου, η αναγκαιότητα φορολόγησης των ανώτερων εισοδηματικών ομάδων, οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης, η διάρκεια και το ύψος των επιδομάτων

ανεργίας, οι ιδιωτικοποιήσεις, οι δαπάνες για το Εθνικό Σύστημα Υγείας, η σχέση ισχυρών συνδικάτων και αμοιβής εργασίας, καθώς και ο επιθυμητός βαθμός κρατικής παρέμβασης για τον περιορισμό της «ασυδοσίας των αγορών», η πλειοψηφία του πληθυσμού (απόλυτη ή σχετική, ανάλογα με το θεματικό πεδίο) εκφράζει προτιμήσεις κοντινές στις προτεραιότητες του ιδεολογικού χώρου της Αριστεράς και της Κεντροαριστεράς (Πίνακας 1).

Επίσης, η άποψη σύμφωνα με την οποία στο μέλλον πρέπει να αποτελούν αρμοδιότητα κυρίως του δημόσιου τομέα κεντρικοί τομείς της κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας (όπως η παιδεία, η υγεία, οι συντάξεις), καθώς και το σύνολο των οργανισμών και υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, είναι πανίσχυρη και δεν αφήνει χώρο για αμφίσημες διαγνωστικές αποφάνσεις. Ειδικότερα, σε ότι αφορά την παιδεία, την υγεία, τις συντάξεις και την ύδρευση, η state-oriented επιλογή αποκτά «δημοψηφισματικά» χαρακτηριστικά (άνω του 84%), ενώ σε αυτή συγκλίνουν κεντροαριστεροί και αριστεροί, κεντροδεξιοί και δεξιοί, εκλογείς του ΣΥΡΙΖΑ και εκλογείς της ΝΔ. Οι παραπάνω τομείς αντιμετωπίζονται ως τα φυσικά επίκεντρα της κρατικής αρμοδιότητας. Η θέση αυτή βρίσκει εκτεταμένη και οριζόντια ιδεολογική-πολιτική στήριξη.

Ο άξονας Αριστερά – Δεξιά συνδέεται συστηματικά με τη διατύπωση διαφορετικών αντιλήψεων στα παραπάνω ζητήματα. Ιδιαίτερα η αξιολόγηση του καπιταλισμού, η παράσταση άνισης κατανομής του πλούτου υπέρ του κόσμου των επιχειρήσεων, η επιθυμία φορολόγησης των πλουσίων με στόχο την αναδιανομή εισοδήματος, η σχέση ισχυρών συνδικάτων και αμοιβής εργασίας, καθώς και οι ιδιωτικοποιήσεις προκαλούν ισχυρά διαφοροποιημένες απαντήσεις, ανάλογα με την πολιτική-ιδεολογική αυτοτοποθέτηση των πολιτών (Πίνακας 1). Το ίδιο pattern απόψεων καταγράφεται στις τοποθετήσεις των εκλογέων του ΣΥΡΙΖΑ και της ΝΔ.

Ωστόσο, το δίπολο Αριστερά – Δεξιά δεν παράγει ένα γενικευμένο across the board πολωτικό μοίρασμα των προτιμήσεων, καθώς σε αρκετές θεματικές ένα σημαντικό (ή και πλειοψηφικό) τμήμα των αυτοτοποθετούμενων στη Δεξιά και Κεντροδεξιά υιοθετεί ιδέες προερχόμενες από το state-oriented υπόδειγμα προτεραιοτήτων. Συνεπώς, οι ευρείες παρατάξεις της Αριστεράς και της Δεξιάς είναι εσωτερικά ανομοιογενείς, με αντιφατικές και εν μέρει αλληλοαναιρούμενες προτιμήσεις και αξίες.

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός όμως είναι εδώ!

Θεματικές με ευρεία απήχηση στην κοινωνία

Στον αντίποδα των ιδεών που προέρχονται από το κρατικο-κεντρικό μοντέλο αξιακών

Η ΑΜΦΙΡΡΟΠΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

και πολιτικών προτεραιοτήτων, η εμπιστοσύνη προς τις λύσεις που αποδίδουν έμφαση στο ιδιωτικό επιχειρείν και στις αγορές είναι –στις θεματικές του Πίνακα 2– πολύ υψηλή ή σχετικά πλειοψηφική. Σε θέματα-κλειδιά της φιλελεύθερης ή νεοφιλελεύθερης οικονομικής (και πολιτικής) λογικής (όπως η ανταγωνιστικότητα, η οικονομία της αγοράς, η μείωση των φόρων με στόχο την ανάπτυξη των επιχειρήσεων, η χαμηλή φορολόγηση έστω και αν υπάρχει λιγότερη κρατική μέριμνα, η κατάργηση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων, η αντιμετώπιση των τελευταίων ως προνομίου ομάδας, η διάχυση ωφελειών [στη θεωρία των «trickle down economics»]) η ισχύς ιδεών φιλικών προς τον νεοφιλελευθερισμό είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Ειδικά έννοιες και αντιλήψεις στενά συνδεδεμένες με τον καπιταλισμό και τον νεοφιλελευθερισμό, όπως η «ανταγωνιστικότητα» (71,9%), η «οικονομία της αγοράς» (64,9%), προτίμηση ενός οικονομικού συστήματος που στηρίζεται περισσότερο στην ελεύθερη αγορά (52,7%), συγκεντρώνουν αποδοχή πολύ υψηλότερη από ό,τι η βασικές έννοιες του «καπιταλισμού» (24,1%) ή του νεοφιλελευθερισμού (30,7%). Τις πλειοψηφικές αυτές απόψεις υιοθετεί και ένα αξιοσημείωτο ποσοστό της Κεντροαριστεράς και Αριστεράς.

Ενδεικτικά, στις περιπτώσεις της «ανταγωνιστικότητας» (Αριστερά και Κεντροαριστερά: 60,7%), της μείωσης φόρων με στόχο να αναπτυχθούν οι επιχειρήσεις (Αριστερά και Κεντροαριστερά: 62,7%) και της αντιμετώπισης των δημοσίων υπαλλήλων ως προνομίου ομάδας (Αριστερά και Κεντροαριστερά: 54%), η πολιτική διαπερατότητα αυτών των φιλικών προς τον καπιταλισμό ή τον νεοφιλελευθερισμό ιδεών εντυπωσιάζει. Όπως και με τα ευρήματα του Πίνακα 1, καταγράφεται και εδώ η ισχύς της διάκρισης Αριστερά-Δεξιά, ταυτόχρονα όμως τα όρια της διχαστικής της δυναμικής.

Συμπεράσματα: προς μια νέα ισορροπία

Στο οικονομικό πεδίο, η έρευνα του Eteron επιβεβαιώνει την ύπαρξη μιας μικτής οικονομικο-πολιτικής κουλτούρας που συνδυάζει γνώμες και αξιακές προτεραιότητες (νεο)φιλελεύθερης προέλευσης, με προτεραιότητες περισσότερο «σοσιαλδημοκρατικές» και «κρατικιστικές». Αυτή η διπλή μήτρα, ταυτόχρονα οικονομικά φιλελεύθερη και «κρατικο-κεντρική», παράγει έναν ισχυρό διϋσμό αξιών και πεποιθήσεων. Αποτελεί, μάλιστα, σταθερά που χαρακτηρίζει, τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1990, την κουλτούρα του ελληνικού πληθυσμού. Στην πραγματικότητα, ο διϋσμός υπήρξε το προϊόν της αποδυνάμωσης των κρατικιστικών ιδεών και της ενίσχυσης, μετά

Πίνακας 2

	1	2	3	4	5	
Είναι ωραία τα λόγια περί ισότητας, αλλά οι άνθρωποι που προσπαθούν περισσότερο πρέπει να ανταμείβονται περισσότερο	83.7	72.1	93	77	90.6	
Οι κυβερνήσεις να δώσουν προτεραιότητα στη μείωση φόρων με στόχο να αναπτυχθούν οι επιχειρήσεις	78.9	62.7	88.9	67.1	88.3	
Η ανταγωνιστικότητα αντιπροσωπεύει κάτι καλό	71.9	60.7	81.9	67	84.5	
Οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι προνομίου ομάδα	66.2	54	71.7	57.1	74.2	
Υπέρ της κατάργησης της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων	63.4	26.9	53.5	27.7	57.8	
Η οικονομία της αγοράς αντιπροσωπεύει κάτι καλό	55.9	37.8	71.7	41	76.5	
Καλύτερο οικονομικό σύστημα είναι αυτό που στηρίζεται περισσότερο στην ελεύθερη αγορά	52.7	30.8	71.1	38.2	73	
Όταν το κράτος δίνει πολλά επιδόματα μαθαίνει τους πολίτες να μην προσπαθούν	50.6	29.3	68.4	30.2	72.9	
Συμφωνώ με τη λειτουργία μη κρατικών πανεπιστημίων	49.2	29.9	66.4	29.7	69.7	
Όσο περισσότερες επιχειρήσεις έχουν μεγάλα κέρδη τόσο περισσότερο θα ωφεληθεί το σύνολο της κοινωνίας	48.8	28.6	64	31.8	66.2	
Πρέπει η φορολογία να είναι χαμηλή, έστω και αν υπάρχει λιγότερη κρατική μέριμνα	43.7	28.9	54.3	29.5	50.8	
Οι άνεργοι θα μπορούσαν να βρουν εργασία εάν το επιθυμούσαν πραγματικά	45.1	23.3	63.8	27.8	64.6	
Στο μέλλον θα έπρεπε να είναι αρμοδιότητα κυρίως του ιδιωτικού τομέα	Η κινητή τηλεφωνία	58.2	49.1	69.2	51	70.1
	Οι αεροπορικές μεταφορές	56.6	44.2	68.4	46.4	72.5

Το κεντρικό αλλά κλασικό εύρημα που ανέδειξε η έρευνα, ότι δηλαδή το αξιακό οικονομικό προφίλ του ελληνικού πληθυσμού είναι μικτό και αντιφατικό, συνοδεύεται από μια νέα τάση: οι state-oriented (ή αντι-φιλελεύθερες) απόψεις και πεποιθήσεις έχουν σημαντικά ενισχυθεί

το 1990, απόψεων και προτεραιοτήτων πιο κοντινών στον οικονομικό φιλελευθερισμό.

Το μεγάλο και στοχευμένο στα οικονομικά ερωτηματολόγιο της έρευνας του Eteron επέτρεψε την καλύτερη τεκμηρίωση των ισχυρών σημείων τόσο του οικονομικού φιλελευθερισμού όσο και των ανταγωνιστικών προς αυτόν οικονομικών προσεγγίσεων και ιδεολογιών. Τα ευρήματα εικονογραφούν, όπως ειπώ-

θηκε, το πόσο μικτή και σύνθετη –αλλά και εσωτερικά αντιφατική– είναι η κουλτούρα των Ελλήνων πολιτών. Δείχνουν, επίσης, το πόσο ισχυρά είναι τα πεδία κυριαρχίας του οικονομικού φιλελευθερισμού και του οικονομικού αντι-φιλελευθερισμού (παραδείγματα: η προτεραιότητα στη μείωση της φορολογίας ή η διάχυση ωφελειών [trickle down effect] για τον φιλελευθερισμό, η ισχυρότατη πεποίθηση αρμοδιότητας του δημόσιου

τομέα στην παιδεία, υγεία, συντάξεις, ύδρευση κ.α. για τον αντι-φιλελευθερισμό).

Το κεντρικό αλλά κλασικό εύρημα που ανέδειξε η έρευνα, ότι δηλαδή το αξιακό οικονομικό προφίλ του ελληνικού πληθυσμού είναι μικτό και αντιφατικό, συνοδεύεται από μια νέα τάση: οι state-oriented (ή αντι-φιλελεύθερες) απόψεις και πεποιθήσεις έχουν σημαντικά ενισχυθεί (για συγκριτικά στοιχεία ανάμεσα στο 2019 και το 2021 βλ. αναλυτικά, Μοσχονάς Έκθεση, Eteron.org). Με δεδομένο το, για τουλάχιστον 30 χρόνια, μικρό αλλά σταθερό προβάδισμα (όχι κυριαρχία ή ηγεμονία) του οικονομικού φιλελευθερισμού, η ενίσχυση των σοσιαλδημοκρατικών και αριστερών οικονομικών ιδεών –εφόσον δεν αποδειχτεί συγκυριακή, λόγω της πανδημίας– εξισορροπεί τον συσχετισμό ιδεών και αξιών στην ελληνική κοινωνία. Η μερική αναστοίχιση σε μη-φιλελεύθερη ή αντι-φιλελεύθερη κατεύθυνση των οικονομικών προτιμήσεων και αξιών αποτελεί ένα από τα σημαντικά ευρήματα της έρευνας.

Η μερική αναστοίχιση, η οποία κατά πάσα πιθανότητα οφείλεται στην εμπειρία της πανδημίας, δεν συνιστά ανατροπή. Τα ευρήματα δεν περιγράφουν ένα είδος μεγάλης, σε σύγκριση με το κοντινό παρελθόν, εξασθένησης του νεοφιλελευθερισμού στο εσωτερικό της κοινής γνώμης. Η «εξισορρόπηση», όμως, καθιστά το παιγνίδι των ιδεών πιο αμφίρροπο, και μαζί του πιο αμφίρροπη την ταυτότητα των Ελλήνων.

Μια διαίρεση είναι ισχυρή όταν διαιρεί. Η διαίρεση Αριστεράς και Δεξιάς δομεί σε σημαντικό βαθμό και με σχετικά συστηματικό τρόπο τις οικονομικές (και όχι μόνον) προτιμήσεις και αξίες του πληθυσμού. Ωστόσο, στις θεματικές που έχει ηγεμονία το ένα ή το άλλο σύστημα ιδεών, ένα αξιοσημείωτο (ή και πλειοψηφικό) ποσοστό της Αριστεράς και ένα εξίσου αξιοσημείωτο (ή και πλειοψηφικό) ποσοστό της Δεξιάς υιοθετούν κεντρικές ιδέες του αντίπαλου συστήματος ιδεών. Το δίπολο Αριστερά – Δεξιά είναι ισχυρό. Δεν διαμορφώνει, όμως, δύο παρατάξεις (πολιτικά-ιδεολογικά οριζόμενες, όχι κομματικά) εσωτερικά ομοιογενείς και με ισχυρά διακριτές οικονομικές ταυτότητες.

Αριστεροί και δεξιοί διαφέρουν πολύ και συγκλίνουν αρκετά. Αν η κουλτούρα των Ελλήνων είναι σύνθετη, μεικτή και αντιφατική, αυτός ο σύνθετος και μεικτός χαρακτήρας διαπερνά τα ιδεολογικά-πολιτικά και τα κομματικά σύνορα. Η μείξη ιδεών και αντιφατικών αξιακών μοτίβων αποτελεί εσωτερικό χαρακτηριστικό και της Αριστεράς και της Δεξιάς. Και υπογραμμίζει τη σχετική αυτονομία του κόσμου των ιδεών από τη στενά κομματική σφαίρα. ●

3 – «ΠΟΙΟΣ ΑΛΗΘΕΙΑ ΕΙΜΑΙ ΕΓΩ ΚΑΙ ΠΟΥ ΠΑΩ»: ΜΙΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΣΑ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ξένια Χρυσόχοου

→ Η έρευνα του Eterop αποτελεί μια πολύ ενδιαφέρουσα χαρτογράφηση της σκέψης των πολιτών για την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα, ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για όποιον ενδιαφέρεται για τον δημόσιο βίο. Το σχόλιο μου είναι αποτέλεσμα μιας πρώτης ανάγνωσης μέσα από την οπτική της κοινωνικής και πολιτικής ψυχολογίας.

Μια αρχική διαπίστωση είναι ότι το σώμα των συμμετεχόντων είναι σχεδόν μοιρασμένο όσον αφορά στην ικανοποίηση από τη ζωή τους. Σε μια περίοδο που η πανδημία έχει ανατρέψει τον τρόπο που αντιμετωπίζαμε τη ζωή είναι αισιόδοξο ότι το 55.8% είναι μάλλον ή πολύ ικανοποιημένοι. Εντούτοις, τα ποσοστά ικανοποίησης αντιστρέφονται όταν ερωτώνται για την προσωπική οικονομική τους κατάσταση, όπου ικανοποιημένοι δηλώνουν το 42.2% έναντι 57.3% των συμμετεχόντων. Οι απαντήσεις αυτές έχουν ευνοϊκά ταξικά πρόσημα.

Στο θέμα της οικονομικής ανισότητας οι πολίτες είναι κατηγορηματικοί: Με σημαντικές πλειοψηφίες θεωρούν ότι οι κοινωνικές ανισότητες στην Ελλάδα σήμερα είναι σημαντικές, ότι δεν συνδέονται με τη φύση του ανθρώπου αλλά με το κοινωνικό σύστημα που τις προκαλεί, ότι μια από τις μεγαλύτερες αδικίες στη χώρα είναι ότι υπάρχουν εργαζόμενοι με μη αξιοπρεπείς μισθούς και ότι οι επιχειρηματίες ευνοούνται έναντι των εργαζομένων. Πρόσφατες έρευνες δείχνουν ότι η πρόσληψη της ανισότητας είναι σημαντικός παράγοντας που επιδρά σε συναισθήματα και οδηγεί σε διαφορετικές συλλογικές δράσεις.

Γενικά οι συμμετέχοντες βρίσκουν τη χώρα άδικη για τους πολίτες της, ότι οι αδικίες αυξάνονται ή παραμένουν σταθερές και πως είναι μεγαλύτερες από άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η ίδια αίσθηση εμφανίζεται και στις απόψεις σχετικά με τη Δημοκρατία, με ένα μεγάλο ποσοστό δυσαρεστημένων από τον τρόπο που

λειτουργεί η Δημοκρατία, ιδιαίτερα μεταξύ των νεότερων. Σημαντική είναι η άποψη που υποστηρίζεται από πολλούς (81.7%) ότι «τα αιτήματα του λαού αγνοούνται συστηματικά για χάρη των συμφερόντων του κατεστημένου». Αυτά τα ευρήματα μπορούν να συνδυαστούν με την εμπιστοσύνη των πολιτών στους θεσμούς της Πολιτείας. Χαρακτηριστικά κανένα από τους θεσμούς δεν συνάντησε την εμπιστοσύνη του 50% του δείγματος. Τα ευρήματα αυτά είναι σχετικά ανησυχητικά καθώς φαίνεται η απογοήτευση των πολιτών από την κοινωνική οργάνωση και η αίσθηση ότι ο κοινωνικός ιστός έχει διαρραγεί. Κοινωνιοψυχολογικές μελέτες έδειξαν ότι σε περιπτώσεις όπου οι πολίτες χάνουν την εμπιστοσύνη τους στην κοινότητά τους και στους θεσμούς που κρατούν ενεργό το κοινωνικό συμβόλαιο, δεν γίνονται περισσότερο διεκδικητικοί αλλά, με μια αίσθηση ματαίωσης και παράλυσης, αποζητούν την επαναφορά της κοινωνικής τάξης μέσα από αυταρχικές επιλογές. Ίσως να επιθυμούν την επαναφορά κανόνων που συνδέουν το κοινωνικό σώμα έστω και με όρους πειθαρχίας, και να νιώθουν «προδομένοι» από τους διαχειριστές του πολιτικού συστήματος συμπεριλαμβανομένων και των κομμάτων και των συνδικαλιστών. Αυτοί οι πολίτες, έδειξαν άλλες έρευνες, είναι πιο επιρρεπείς σε ακροδεξιά κελύσματα και σε αποδοχή συμπεριφορών αποκλεισμού. Σε συνδυασμό με την αίσθηση ότι έχουν λιγότερα από όσα αξίζουν και δεν απολαμβάνουν τις αμοιβές που θα άξιζαν στην εργατικότητα και το επάγγελμά τους ούτε το σεβασμό που αρμόζει σε πολίτες ενός κράτους δικαίου, δημιουργείται πιθανόν ένα εκρηκτικό πλαίσιο. Η αίσθηση σχετικής αποστέρησης είναι γενεσιουργός δύναμη διεκδικήσεων. Όμως όταν έχει διαρραγεί ο κοινωνικός ιστός και δεν υπάρχει σαφής οργάνωση των διεκδικήσεων και των τρόπων να ικανοποιηθούν, τότε αφενός μπορεί να υπάρξει μεγαλύτερη εξατομίκευση και αφετέρου τυφλή βία ή οργάνωση γύρω από ιδεώδη που στρέφονται κατά των πιο αδύναμων.

Αυτό δεν σημαίνει ότι η ελληνική κοινωνία έχει συντηρητικά ιδεολογικά αντανάκλαστικά. Οι πολίτες θεωρούν ακόμα σημαντικές διαστάσεις με ιδεολογικό πρόσημο, και δεν αξιολογούν θετικά πχ τον εθνικισμό ή την ακροδεξιά. Επίσης δίνουν ψήφο εμπιστοσύνης στο δημόσιο τομέα θεωρώντας ότι μπορεί να γίνει πιο αποτελεσματικός και ότι η παιδεία, η υγεία, οι συντάξεις και η ύδρευση οφείλουν να είναι στην δική του αρμοδιότητα. Επιλέγουν δε με υψηλά ποσοστά τη δημόσια παιδεία έναντι της ιδιωτικής ακόμα και αν είχαν την οικονομική δυνατότητα.

Τα δεδομένα της έρευνας μας προσαλούν να σκεφτούμε αν είναι η ιδεολογική τοποθέτηση σε συμβολικό επίπεδο ή η υλική θέση και ο αυτοπροσδιορισμός σε κοινωνικές ομάδες που γεννά συμπεριφορές. Η κοινωνιοψυχολογική έρευνα έχει αναδείξει τη σημασία της ταυτότητας για τη δράση και το γεγονός ότι οι ταυτότητες ενέχουν προτάγματα που δεν θα μπορούσαν να υλοποιηθούν χωρίς αυτές. Τα ευρήματα αυτής της έρευνας χαρτογραφούν ταυτότητες και γεννούν νέα ερωτήματα που χρήζουν απαντήσεων. ●

Η Ξένια Χρυσόχοου είναι καθηγήτρια Κοινωνικής και Πολιτικής Ψυχολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

4 – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΗ ΣΤΗΝ ΓΝΩΜΗ ΕΛΛΑΔΑ

Δημήτρης Παπαδημητρίου
Kevin Featherstone

→ Η οικονομική ανισότητα αποτελεί, ταυτόχρονα, μια «αντικειμενική» συνθήκη αλλά και μια παράσταση. Η πολύ ενδιαφέρουσα έρευνα του Eterop δεν αφήνει καμία αμφιβολία ότι η παράσταση της οικονομικής ανισότητας στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά υψηλή. Περίπου τα τρία τέταρτα από όσους και όσες ρωτήθηκαν θεωρούν ότι η Ελλάδα είναι –μάλλον– άδικη απέναντι στους πολίτες της. Αυτή η αίσθηση αδικίας έχει τόσο συγκριτικά όσο και διαχρονικά χαρακτηριστικά: τέσσερις στους πέντε θεωρούν ότι η Ελλάδα είναι πιο άδικη από άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ενώ περίπου το 70% πιστεύει ότι η αδικία αυξάνεται (μόνο το 6,5% πιστεύει ότι μειώνεται).

Αυτή η σχεδόν ενδημική απαισιοδοξία για το θέμα των ανισοτήτων στην Ελλάδα σχετίζεται φυσικά, σε μεγάλο βαθμό, αν και όχι πλήρως, με τα δεδομένα της πραγματικής οικονομίας. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat για το 2020, πάνω από το ένα τέταρτο (27,5%) των Ελλήνων είναι ευάλωτοι στον κίνδυνο της φτώχειας, ενώ η Ελλάδα κατέγραψε επίσης τη χειρότερη επίδοση στην ΕΕ στον τομέα της ανεργίας, της μακροχρόνιας ανεργίας και της ανεργίας των νέων.

Όσον αφορά όμως τις εισοδηματικές ανισότητες, η επίδοση της Ελλάδας βρίσκεται πολύ κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ. Είναι εντυπωσιακό, ακόμα, ότι οι ανισότητες αυτές μειώθηκαν (!) στα χρόνια των Μνημονίων (όπως συνέβη και σε άλλες χώρες που εντάχθηκαν σε πρόγραμμα), ενώ οι δείκτες της ανεργίας βελτιώνονται σταθερά από το 2015. Όλα αυτά, βέβαια, χρειάζονται προσεκτική ανάγνωση και ερμηνεία, υπό το βάρος των ελληνικών «ιδιαιτεροτήτων», κυρίως της φοροδιαφυγής, της μαύρης εργασίας και της υποαπασχόλησης, αλλά και υπό το πρίσμα της γεωγραφικής κατανομής των ανισοτήτων μέσα στην ελληνική επικράτεια.

Από την έρευνα προκύπτουν τρία βασικά «παράδοξα»: Πρώτον, ένα από τα πολύ ενδιαφέροντα ευρήματα είναι η ιδιαίτερα θετική στάση των ερωτηθέντων απέναντι στην «ανταγωνιστικότητα», η οποία όμως συνυπάρχει με μεγάλο σκεπτικισμό απέναντι στην «παγκοσμιοποίηση» και τον «καπιταλισμό». Έντονη είναι επίσης και η υποστήριξη της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία, καθώς το 70% όσων ρωτήθηκαν θεωρούν υποχρέωση του κράτους να στηρίξει τις μικρές και μεσαίες οικογενειακές επιχειρήσεις, ενώ μόλις το 4% επιθυμεί να δοθεί βοήθεια προς τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις, ώστε αυτές να διεθνοποιηθούν. Ενώ λοιπόν η οικονομική ορθοδοξία επιτάσσει τη μεγέθυνση της μέσης επιχείρησης, ώστε αυτή να ενσωματωθεί καλύτερα σε διεθνείς αλυσίδες αξίας, η κοινή γνώμη συνεχίζει να βλέπει με συμπάθεια πιο παραδοσιακές μορφές επιχειρηματικής δραστηριότητας. Δεύτερον, παρά το γεγονός πως ο «σοσιαλισμός»

εμφανίζεται ως η πλέον δημοφιλής πολιτική ιδεολογία, η κοινή γνώμη παραμένει πολύ σκεπτική απέναντι στη φορολογία. Για παράδειγμα, μόνο το 34,8% θεωρεί ότι πρέπει να υπάρχει υψηλή φορολογία προκειμένου να έχουμε ισχυρό κοινωνικό κράτος, ενώ το 43,7% θα προτιμούσε χαμηλότερους φόρους, ακόμα και με λιγότερη κρατική μέριμνα. Τα αίτια αυτής της αμφισημίας εκκινούν από πολλές και διαφορετικές αφετηρίες. Σε κάθε περίπτωση, η γενικευμένη αίσθηση αδικίας δημιουργεί ένα φαύλο κύκλο, καθώς αποδομεί την νομιμοποίηση του κράτους, με αποτέλεσμα να υπονομεύει και τις προσπάθειες της όποιας κυβέρνησης να μειώσει τις οικονομικές ανισότητες μέσω της φορολογίας.

Τρίτον, η έρευνα αποτυπώνει καθαρά τη μεταστροφή της κοινής γνώμης που έχει συντελεστεί σε σχέση με την πόλωση της εποχής των Μνημονίων. Πολιτικά στίγματα που διακρίνονται για την έντονη διεκδικητική χροιά, όπως η «Ριζοσπαστική Αριστερά» (20,3%), ο «Κομμουνισμός» (19,2%), ο «Εθνικισμός» (17,9%) ή η «Άκρα Δεξιά» (4,2%), βρίσκονται πολύ χαμηλά στις προτιμήσεις των πολιτών. Ταυτόχρονα όμως εμφανίζεται μια σχεδόν συνολική απαξίωση των θεσμών που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν συναίνεση. Τα πολιτικά κόμματα, τα συνδικάτα, οι εργοδοτικές οργανώσεις και οι ΜΚΟ εμφανίζουν τα μικρότερα ποσοστά εμπιστοσύνης στα μάτια των πολιτών (μόνο τα ΜΜΕ βρίσκονται σε χειρότερη θέση). Ποιος όμως και με ποιον τρόπο θα καθορίσει το περιεχόμενο ενός νέου consensus, που φαίνεται να επιζητεί η κοινωνία;

Μέσα σε αυτό το δυστοπικό τοπίο καλούνται να αναπτυχθούν στρατηγικές μείωσης των ανισοτήτων. Και μάλιστα όταν και το οικονομικό περιβάλλον έχει αλλάξει. Η οικονομία της Ελλάδας προσομοιάζει όλο και περισσότερο με αυτή των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, με περιορισμένη δυνατότητα μόχλευσης εγχώριων κεφαλαίων και εξάρτηση από ξένες επενδύσεις για την επίτευξη οικονομικής μεγέθυνσης. Ωστόσο, η εμπειρία των χωρών αυτών μας διδάσκει ότι η αύξηση των ξένων επενδύσεων δεν οδηγεί νομοτελειακά στην αύξηση των μισθών ούτε, φυσικά, στην άμβλυνση της οικονομικών ανισοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό, ο σχεδιασμός της οικονομικής μας πολιτικής έχει πολύ μικρά περιθώρια ελιγμών και ακόμα μικρότερα περιθώρια λάθους. ●

Ο Δημήτρης Παπαδημητρίου είναι καθηγητής πολιτικής επιστήμης στο Πανεπιστήμιο του Manchester και διευθυντής του Κέντρου Αριστείας Jean Monnet του ίδιου πανεπιστημίου.

Ο Kevin Featherstone είναι ο κάτοχος της Έδρας Ελευθέριας Βενιζέλος στο London School of Economics και διευθυντής του Ελληνικού Παρατηρητηρίου.